«Әдебиет және искусство» журналы

№4

1941 жылы

«Ақбөпе» - Поэма алғаш рет 1941 жылы басылған («Әдебиет және искусство» журналының 4 номерінде). Кейінгі басылымдарда да жарық көрген. 1983 жылғы екі томдықтан алынды.

АҚБӨПЕ

І

Кім көрді көктің жерге құлағанын,
Кім көрді күннің жарық сұрағанын,
Кім көрді Ақбөпедей қыршын жастың,
Шомылып канды азапқа жылағанын.

...Кім ұқты махаббатты Ақбөпедей,
Жүрегі жанулы тұр әлі сөнбей,
Аспанда ай, жұлдыз шашу шашар еді,
Егер де тірі жүрсе арманда өлмей.

Аруды Ақбөпедей ел жырлайды,
Бес кепе, бес арналы көл жырлайды,
Ертек қып, тауда қыран түзде тоты,

Ғашықтың өмірінен сыр жырлайды.

Халықтың қасиетін жанмен ұққан,
Бұл жырды мен жырламай кім жырлайды!
Мезгілсіз, мерекесіз өткендердің,
Жандары бізді де айт деп сыбырлайды.

II

Сөгіліп құм жатады сырғып құлап,
Бекініп бір тұрмайды басын құрап,
Бүгін бар, ертеңінде кетед көшіп,
Еш адам білген емес жөнін сұрап.

Жортады ақбөкендер жонды кезіп,
Жүргедей бетпақта өмір барын сезіп,

Болмаса ідөлде туған құрт-құмырсқа,
Төзе алмай аң да кеткен шөлден безіп...

Біреу тұр сол далада аң-таң болып,
Құмынан сорап іздеп маңын шолып,
Құм көшіп, тозаң ұйтқып, үйіріліп,
Сүрлеулер жалғыз-жарым қалған толып.

Маңдайлы, қалың келген қас пен қабақ,
От болып көзінде тұр жанған шырақ.
Толық бет, ер мұрынды, дене тіп-тік,
Жүзінде нұр боп бейне талап пен бақ.

Саусақтың сынық сүйем салалары,
Бөлектеп бұлшық етін екі қары...

Шүйделі, жауырынды, орта бойлы,
Ұйқасқан барлық келбет бұдан әрі.

Аптығар адам емес, асып-сасып,
Қайғыға жабырқамас және жасып,
Аққұла өзгешелік қалпында тұр,
Менменсіп көтерілмес тұрса да асып.

Жүріп ед құдық көрді сайды бойлап,
Байқады атырауға атын байлап.
Үңіліп ең түбіне көзін салса,
Мөлдір су табанында жатыр қайнап.

Талай ер жүріп өткен бұдан бұрын,
Көп біліп бұл бетпақтың ойын-қырын,

Әмірхан сұрап алған кәриялардан,
Бетпақтың білетұғын барлық сырын...

Әмірхан іздей-іздей келіп еді,
«Өткел бер кәрі бетпақ маған» деді.
Нәр алып сол құдықтан жер белгілеп,
Маң қасқа Мамакерге тағы мінді.

Сағымдай құба жонда кетті жортып,
Үстімен тұма құдық, көктей өтіп,
Орынын үш құдықтың және көріп,
Барады ойға белгі тастап кетіп.

III

...Жазғы түн, жұрт ұйқыға қалған жатып,

Туған ай әлдеқашан кеткен батып.
Бұлт қалқып жан-жағынан келіп еді,
Қонғалы биігіне тауға тартып.
Қалғуда қараңғылық жерге түсіп,
Балғындай маужыраған жарын құшып.
Бұлттардың селдірінен сығалайды,
Түнге ымдап кейбір жұлдыз көзін қысып.

Жатып ед жылқышылар демін алып,
Шақатқа жылқыларын жиып салып
Жусады таң алдында жануарлар,
Құлын жатып, енесі мойнын салып.

Әмірхан аралап жүр аңдып жайлап,
Көлденең қолға сойыл алған сайлап.

Сыртынан орамалдың шығыршықтап,
Басына қыл шылбырды алған байлап.

Әр топқа жусап тұрған сығалайды,
Таба алмай іздегенін жігер қайнап.
Шеттегі саяқ атқа тағы келіп,
Біле алмай не қыларын кідірді ойлап.

Сойылдың түбіменен тіреп жерді,
Ойланып жүрді жалғыз әрлі-берлі...
Сүйткенше, өресімен қаңтарулы,
Қасынан бір жылқы өтіп жүре берді.

Жалма-жан, аттан жылдам қарғып түсті,
Айналып асып барып алдын тосты.

Жануар тұра қалды таныгандай,
Әмірхан жануарым деп мойнын құшты.

Жақсы аттың тіл білгендей қылығы жат,
Ежелден ер серігі мінсе - қанат,
Тайында жолаушыдан сатып алған.
Осы еді құнға кеткен Ақтарлан ат.

Ұрысы Қуандықтың шетке шауып,
Айдаған қалың жылқы олжа тауып,
Соңынан жетеқабыл қуғын келсе,
Көрсеткен Әмірханды жала жауып.

Тәукеннің Әмірхан ед жалғыз ұлы,
Жалғыздың жанашыр жоқ бар ма құны.

Сау болсын Әмірханым деп жылаған,
Зар қағып сорлы Тәукен естіп мұны.

Кірме еді Қуандыққа заты Керей,
Кім өлсін өзі кірме Тәукен өлмей,
Әкеткен Әмірханның Ақтарланын
Қулары Қуандықтың теңдік бермей.

Тәукеннің Ақтарлан ед барлық малы,
Байлығы, батырлығы, құйрық-жалы.
Төлеуге шет ел келіп алып кетті,
Нашардың болыс, биге келе ме әлі.

Таукеңді сүйтіп қорлап қайғы салған,
Көше алмай күндер болды жұртта қалған.

«Арнаған Әмірханға Ақтарлан» деп,
Сақалдан жас домалап сан жылаған.

Жануар төрт аяқтың жүйрігі еді,
Алдына ерегісте мал салмаған.
Атақты аттарынан озғаннан соң,
Дұшпанның қастығы ғой табалаған.

Қайынын сонда Тәукен іздеп барды,
Қорлаған түгел айтты қайғы-зарды,
Қайыны көлік беріп кісі қосты,
Көшіріп алып кел деп балаларды.

Үш жігіт көлік алып қасына ерді,
Жеткенше көріп-білді талай жерді,

Әмірхан жиен мініп қуансын деп,
Жіберген өрен жүйрік Мамакерді.

Қайнына Тәукен көшті келіп солай.
Бүл елдің зорлығына шыдай алмай,
Жетем деп соңдарынан біраз күнде,
Әмірхан Мамакермен қалған бармай.

Әмірхан Ақтарланын іздеп келіп,
Ақырын қағыстырып жөнін біліп.
Жылқымен жібергенін көзі көрген,
Соңынан жылқышының жансыз еріп.

Мінекей, Ақтарланға ерін салды,
Маманы қажып келген жетекке алды,

Олжаға бірер жылқы алсам ба деп,
Есіне кегі түсіп ойға қалды.

Мінген соң Ақтарланға масаттанып,
Қуанды тақымы толып, мейірі қанып,
Қиналып қиянатқа баса алмады,
Әуелде кіжінсе де күйіп-жанып.

Пердесі көтерілді таң сарғайып,
Ән салды бозторғай да қанат жайып,
Жылқы өріп жайылуға айналғанда,
Таң жеңіп, қараңғылық түсті тайып.

Әмірхан екі ойлы боп біраз тұрды,
Жобалап жүрер жолы ойды-қырды,

Құмдағы қос шыңырау қайдасың деп,
Астында ақ таңдақтың бетін бұрды.

Сүйткенше сарт-сұрт етіп тиді сойыл,
Байқатпай қапылыста келіп ұрды.
Ақтарлан қарғығанда тақымдағы,
Мамакер қала берді үзіп құрды.

Жылқышы алты-жеті ортаға алған,
Қалды ма Әмірханда әл мен дәрмен.
Атының басын тартпай кете барды,
Ақтарлан ұзап шықты қуған қолдан.

Айналды ақыл кіріп есін жиып,
Тізгінін қысқалау ғып алды түйіп.

Балуандар сілтеуімен қалмайтұғын,
Мен неге қорқамын деп кетті тиіп.

Біреуін ағып келіп салып өтті,
Төбесін төмен алып жерге жетті.
Келгенін жанасалай және соғып,
Түсіріп қосарынан өтіп кетті.

Кеспелтек бір бозшұбар кезек салып,
Болмайды көпке шейін кезек алып,
Қасқайтып қасқалдақтан ұрып кетті,
Тізгінін Ақтарланның тежеп қалып.

Ат қойды қалғандары елге қарай,
Аттандап, жау шаптылап салып айғай.

Алдымен қашқандары ұзап кеткен,
Соңғысын қуып жетті ақыр қоймай.

Тоқтаусыз тобығынан бір-ақ ұрды,
Көмілді көк тікенге, бетін жырды,
Бедеуін іліп алып жылқышының,
Әмірхан бетін кейін қайта бұрды.

Мамакер үзіп оттап, тұрып қалған,
Бөгелмей аққан бойы келді соған.
Аттары жылқышының қосып алып,
Жөнелді шоқыракпен шөлге таман.

Қаратау қала берді тұман басып,
Бұлттары шумақталып жоғары асып,

Таңдамай бар даланы безендіріп,
Күн шықты қызыл нұрдан шашу шашып
Көсілген сар жазықта сағым самғап,
Жол берді Әмірханға қойнын ашып.
Соқпаққа соқыр сорап түсіп алып,
Жіберді жетек атқа қамшы басып.

Сол бетпен құмға кірді көп ұзамай,
Ақтарлан алып келед жүр деп болмай.
Бірінші шалар жері қос шыңырау,
Адасса, алдырғаны әлдеқалай...

Қойнауы Қаратаудың қалың жайлау,
Жанжалсыз, барымтасыз тұрмайды сау,
Қалмайды тайлы-таяқ айғай шықса,

Әдеті бүлік іздеп күнде тынбау.

Ат шабыс, көкпар тарту жұма сайын,
Танисың айтқызбай-ақ кедей, байын.
Тай тулақ көбеңімен о да жүред,
Ал десе қошаметке болып дайын.
Ақтарлан қойып еді бәйге бермей
Үнемі тұрған емес жеке келмей,
Күндеген күнде қызған бәсекешіл,
Намыстан жүруші еді аз-ақ өлмей.

Қаңтарып таң асырса өрге салып,
Жайлымға кететұғын жылқышы алып.
Атақты аймағына Тұрсын болыс,
Ақтарлан құтым дейтін масаттанып.

Айғайы жылқышының тауды жарып
Құлаққа тас ұрғандай тиді барып,
Аттанды аты барлар әй-түйі жоқ,
Қолына тиген-тиген қарауды алып.

Не болды, алып кетті Ақтарланды!
Айқасқан барлығы да жараланды.
Алыбы адамзаттың болса керек,
Ағызды жосадай ғып қызыл қанды.

Аттандым салған ұран тауды аралай
Шошытты елді өрепкіп, үрей қалмай.
Бұйырса Тұрсын болыс жан қала ма,
Атылып атқа мінді оқ жыландай.

Күн қызды, шілде шертті тартып күйін,
Қайнатты әуе айналып адам миын.
Аңызғақ аңырай соғып қақырай кеуіп,
Дем алу, деміктіріп болды қиын.

Ақтарлан ауыздығын қарш-қарш шайнап
Омырауын көбік жауып, келеді ойнап.
Шыңырауға шаңқай түсте келіп жетті,
Қоржыннан қауға арқанын алды сайлап.

Аттардың жетектегі ерін алып,
Суарды кезек-кезек бәрін жайлап.
Су құйып жан торсыққа толтырды да,
Бөктеріп Мамакерге алды байлап.

Жүгіріп маңайынан қоқыр жиды,
Жылқының жас тезегін қосып үйді.
Өзі де тамақтанып азын-аулақ,
Аттарға қайталап су тағы құйды.

Сөйтті де көз жіберді кейін бойлап,
Қуғыншы бар ма екен деп қауіп ойлап
Алмалап қос-қос атқа кезек мініп,
Қараса бір топ кісі келеді айдап.

Белгілі келетіні шөлден талып,
Қандайын қамданса да қос ат алып,
Жалма-жан жиып қойған тезектерін,
Жіберді шыңырауға бірден салып.

Саспай-ақ жәй шоқытып жүре берді,
Оншама шығармай-ақ ащы терді,
Ұйлығып, опыр-топыр келген халық.
Құдықты улағанын бір-ақ көрді.

Шулады көктен түсіп құлағандай,
Беймаза кейбіреуі жылағандай,
Өкінді барлығы да санын соғып,
Әмірхан қуа гөр деп сұрағандай.

Қайраты осы ғана барлык болған,
Қайтадан елге кетсе өлмей аман.
Әмірхан желе жортып жүре берді,
Сағымды жолдас қылып шөл даладан

Ол шөлдің сақтанбаса жайы сондай,
Қуарған, қуырылған талай тандай.
Өлгендер құртқа жем боп азғана ма,
Еріксіз кездестіріп өмір солай.

Адасса Әмірхан да соның бірі,
Өз малын алған үшін өлген ұры.
Жазықсыз жапанда өлсе қалғаны ғой,
Сасыған өлімтіктей жазғытұры.

IV

Кеш еді, жаздың сұлу нұр төгілген,
Жібектей жерге жасыл гүл себілген.
Көк шатыр, қызғылт теңбіл тақталанып,
Жерге кеп алыс аспан төңкерілген.

Шымқаған көкжиекте қызыл арай,
Көтерген күн шапағын қызыл тудай.
Тарауы сам жамырай көкке самғап,
Серпілген көктеңізі әрман қарай.

Көкжиек белдеу тартып қызыл нұрдан
Шапағын шашыратып бұлттарға ұрған,
Маяктің жаңа жанған шамындай боп,
Жұлдыздар жаңа шықты сейіл құрған.

Жайлауға жаңа қонған ауыл сыймай,
Исімен мұрын жарған жас көкорай,
Айдынды ақ айнадай ортаға алып,
Тізіліп қонған бәрі көл жағалай.

Самалы салқын көлдің төске соғып,
Шомылған суға түсіп жұлдыз бен ай.
Жайланып мал отанда, жан ұяда,
Тыншыған мезгілі еді кештің сондай.

Ортада ақбоз үй тұр алты қанат,
Төселген кілем, киіз сән-салтанат.
Қаданың арасынан арқан тартып,
Кермеде байлаулы тұр тізілген ат.

Қаптаған үй алдында бала-шаға,
Жиылған қыз-келіншек тамашаға,
Сыңқылдап, әзілдесіп, жүз құбылып,
Жарқылдап құдалар мен құдаша да.

Барлығы мәре-сәре күйеу келіп,
Жатса да қарар емес біреу өліп.
Сүйреңдеп білгішсініп бос қапталдап,
Сөзқұмар жеңгейлер жүр суырылып.

Кім екен, білдіңдер ме, күйеу жолдас,
Жырынды біреу ме екен сөзге ұтылмас?
- Ішінде құдалардың бір жігіт бар,
Байқаймын ешкім одан сөз ала алмас.
Туысты, ер қабақты, орта бойлы,
Тұлғалы қалпында тұр терең ойлы.
Әмірхан жиен жігіт күйеу жолдас,
Қалжыңның жайын білер талай қилы.

Жігіттің маңғазы еді өзі сері,
Күнде той, күнде сауық жүрген жері.
Жалынды аспанға үшып алып қашып,
Нақ кезі қайнап тұрған жаңа пері.

Тәукеннің көз жанары осы Әмірхан,
Жан қиып жаудан атын әкелді аман.
Мерт болам деген оймен жұмысы жоқ,
Жол тауып, шөлді кезіп кекке барған.

Ал, бүгін топтан таңдап талай маңғаз,
Ақсұңқар, ақиыққа қылмай ма наз,
Рудан асқан сұлу Ақбөпе еді,
Тотыдай боп тұлғалы туған сабаз.

Жанары екі көздің жанған шамдай,
Нәркес* пен кірпік ойнап атылғандай.
Қызылы екі беттің уылжыған,
Үстіне ақ мамықтың қан тамғандай.

Еріні қалың да емес, жұқа да емес,
Тістері тізіп қойған ақ мәрмәрдай.
Бозбала сырттан көріп масаттанып,
Буыны алып кеткен анкубадай**.

Арудың Ақбөпе еді асқар белі,
Қыз демей қадірлейтін барлық елі.
Ойынға Ақбөпе де келеді деп,
Іңірдің сыбырлады қоңыр желі.

Етегін ақ көйлектің орай іліп,
Майысып қалып жатыр гүлдер күліп,
Басшысы ғып таң шолпанын ортаға алып,
Бір топ қыз түн жүрегін келед тіліп.
Дариғай, болар екен кімнің жары,
Жұмбақ-ау өмірлері бұдан әрі.
Керуендей қоңыраулы келді ауылға,
Сыңғырлап, сылдыр қағып шолпылары.

Керілген кер маралдай кербез сұлу,
Қиын ғой, сұлулардың сырын білу.
Бақытты таусылмайтын сағат болып,
Дариға, қандай қызық ойнап-күлу.

Шаңқанның ақ құсындай Ақбөпеге,
Жігіттің көзі түссе ішкендей у!
Қасынан Әмірханның орын берді,
Тоқталып дабырлаған у менен шу.

Сыпайы, құдалармен амандасып,
Әдепті сөзіменен үн жарасып.
Сол үйге бақ айнасы орнағандай,
Көңілін көпшіліктің жіберді ашып.
Ақбөпе Әмірханды бұрын білген,
Көрмей-ақ өткен қыста даңқы келген.
Өнерін Әмірханның көрген жастар,
Сыпаттап Ақбөпеге айтып берген.

Кездесті міне, бүгін сәті түсіп,
Етене болмаса да, елжіресіп.
Еститін Ақбөпені Әмірхан да,
Дариғай, көрсем дейтін бір бас қосып.

Жалын ғой, алып ұшса жастың жаны,
Сүйдіру, сүюменен ойлағаны.
Ақылын әр тарапқа алып қашып,
Тағатсыз тасымай ма ыстық қаны.

Арман қып жырламай ма махаббатты,
Өзі ұзақ, тойдырмайтын болса тәтті.
Жалғыз-ақ махаббатты танымайтын,
Мейірімсіз жандар жоқ па тастан қатты.

Несі екен жасында олар сүймеді ме,
Жалындап жар отына күймеді ме.
Еш болып мехнатпен өткен күндер,
Япырау, маңдайына тимеді ме!?

Қозғалды жігіттерден ойын бастау,
Желіккен жеңгелерді болып қостау...
Бар еді аздап өлең айтатындар,
Бұл жолы қиын болды домбыра ұстау.

Жол жорға жүрексініп отыр бәрі,
Пайда жоқ зорлағанмен бұдан әрі.
- «Ауылдың алты ауызын» өзің баста,
Қайтпайтын тау мен тастан жүйрік кәрі.

Деп біреу домбыраны қолына алды,
Отырған қыз, бозбала қарай қалды.
Қолына домбыраның тиюі екен,
Қазбек бай әй-түйі жоқ айғай салды;
«Бітеді Ніл дарияға жалғыз қайың,
Әрқашан құрбы білер құрбы жайын.
Нақыстап бажайына келтіретін,
Ағалар жаңа талап Жолдыбайын.

Ауылым Қызыл қақтың бауырында,
Танаштың дерт жабысты ауылында.
Құдай-ау, осы дерттен қазам жетсе,
Ете көр Мұхамбеттің қауымында.

Ақ құрай, қара құрай, құрай-құрай,
Құдайым қызды ауылмен сыбай қылғай,
Шешесін алты ай жаздай ауру қылып,
Құлағын әкесінің саңырау қылғай...»

Ду күлді отырғандар, пәле-пәле,
Тағы да айтатының бар ма, қане.
Жол енді құдалардан басталсын деп,
Сөйледі көсемсініп Ұрқия, әне.
Ұсынды Әмірханға домбыраны,
Сіз ғой деп көпшіліктің қалағаны,
Айтыңыз, жиен құда, халық құмар,
Әсіресе бізге таңсық қырдың әні.

Бір жұмбақ адам айтпай өзі егіліп
Бетіңе ұят қаны тұр себіліп. Ақбөпе
Әмірханға наз еткендей,
Тілеген күлкісінен гүл себіліп.
- «Оншама жұрт айтарлық әнші де емен,
Қайтпасын меселіңіз сіздің берген».
Азырақ бастап шертіп адды-дағы,
Құдитты «Құлагерді» төңкерілген.

Аспандап дауыс кетті түнді жарып,
Тамылжып сорғалады жанға дарып.
Үйқысын жым-жырт түннің бірден ашып,
Сезілді айқасқаны айға барып.

Соңынан үртіс кетті «Қанат талды»,
Қалықтап жерге түспей тұрып алды-
Жанындның бірге шертіп нәзік қылын
Ұйтқытып ойламаған ойға салды.

Әннен ән, ағытылды дене балқып,
Талықсып кейде тынып, кейде шалқып.
Әндердің аспандаған тасқынымен,
Бар еркі Ақбөпенің жүрді қалқып.

Әнінің ырғағымен құбылғанда,
Өзіне көз біткенді алды тартып,
Мөлдіреп Ақбөпенің қарауында,
Алғандай өз мойнына міндет артып.

Нәр тауып жанның шөлі мейірі қанып,
Тарады тұла бойға балдай тамып.
Алпыста аузын ашқан кемпірлердің,
Лап етіп қалды бір-бір оты жанып...

Сондайда таң аяғы қандай қысқа,
Байқаусыз ата салад, бостан-босқа.
Қалыпты сүйек жалаң, ет сорпа боп,
Күн шыға қолы тиді жұрттың асқа.

Өйтпесе сәні келіп жараса ма,
Қалыпты әр жерде үйықтап бала-шаға,
Күн жаңа найза бойы көтеріле,
Тарады келген халық тамашаға.

Түрменен қызыл-жасыл қайысып жер,
Топтанып атқа мінді шет келгендер,
Сыпайы қалжыңдасып қимағандай
Соң шықты барлығынан Ақбөпелер.

Құдалар бірге шығып сөз жарасып,
Ұзатты әй дейтін жер белден асып.
Жардағы жапалақтай жазғытұрғы,
Басқасы бос қарайды аузын ашып.

Көздерін кейбіреуі уқалайды,
Есінеп есі шығып, ұйқы басып.
- Тағы да келіңіз, - деп Ақбөпеге
Әмірхан қолын қысты, амандасып.

Жан сырын ықтиярссыз түсіндірді.
Оттары қол арқылы араласып.
Үндеспей екі құмар ұғысқанда,
Күн құшты екеуіне нұрын шашып.

V

Барлығы жан дегенде жалғыз аға.
Туғаны бір анадан екеу ғана.
Ардақтап аялаған қайран бауыр,
Болғанда, желге қалқа, күнге пана.

Ақбөпе жан бергендей Қасым десе,
Серігі, ақылдасы әсіресе
Әкесі қия тартып көнбегенде,
Жөн айтқан ел сөзіне әлденеше.

Аулы Көпбайды айтпай, Қасым дейтін,
Ақылы тең құрбыдан басым дейтін.
Сарабдал, қисық Көпбай десіп халық,
Балалар қалай туды, асыл дейтін.

Айдардан алпыстай үй өсіп-өнген,
Бір ауыз бас-аяғы түгелденген.
Жасы үлкен ақсақалды Көпбай еді,
Іргелі үлкен үйі терезе тең.

Қадірлі жақынға да, алысқа да,
Ел-елге аты кеткен дабыстана,
Ортасын Бескепенің ойып алған,
Құлашы кең жатады қоныска да.

«Ақбөпе» поэмасының жалғасы

Аталас үрім-бұтақ жанды, жақты,
Барлығы тату-тәтті ынтымақты.
Өскен соң балалары үй көркейді,
Дейтін жұрт кім алады берген бақты.

Көпбайға таныс болды Қасым өсіп,
Ешкімге соқтықпайды шоққа түсіп.
Біреуге өкім айтса Көпбай кейде,
Тоқтатад балалары ара түсіп.

Ақылы Ақбөпенің ұшан-теңіз,
Аналық туысына біткен негіз.
Кісі күту, беретін қонақ асы,
Әмірінде Ақбөпенің болды деңіз.

Салмақты Ақбөпенің жеңгесі де,
Қасымның тандап алған тендесі де.
Бар сырын Ақбөпе одан жасырмайтын,
Сыр бермей сырт жеңгенің өңгесіне.

Ақбөпе отыр еді шашын тарап,
Айнаға алдыңдағы күле қарап.
Жетіп кеп, Дәлапыраз күлімсіреп:
- Сүйінші сенен, жаным, келдім сұрап.

Не бар ед, сен сүйінші сұрағандай,
Қуандың есің шығып неге мұндай.
- Кешегі айтқаныңды ұмыттың ба,
Бір кешке жеткізіп ең айтып болмай.

Жігітжан, көрген жоқпын сендей жанды,
Сөгесің қызық көріп қуанғанды.
Ендеше батыр болсаң ренжи ғой,
Әлгі ағаң шақырыпты Әмірханды.

Өзі де байқамады қуанғанын,
Білмеймін жүрек соғып не қылғанын.
Шын ба деп, күндей жанып жалт қарады,
Еріксіз бір жұмбақ күш, билеп жанын.

-Әнекей, келіп қалды үйге таман,
Нанбасаң карашы үйдің жабығынан.
Айтқожа, Қасымменен ортаға алып,
Әмірхан түсіп жатты аныгынан.

Бүгін кеш, тағы қызық, тағы жұмбақ,
Шіркін-ай, күнде болса осындай шақ!
Дәләпи, сөйлесейін бүгін еркін,
Ыңғайын шамаң келсе келтіріп бақ...

Отауға ең алдымен Қасым кірді,
Қонақтар аз кідіріп тыста тұрды.
Жайдары жай қараған адам құсап,
Көрсетті назды сұлу хош пікірді.

Айдынның аққуындай басын иіп,
Сыр кілтін сылдыратпай ішке түйіп.
Жарқ еткен назарының отыменен,
Жанына махаббаттың уын құйып!..
Бар ма екен махаббаттай нәзік нәрсе,

Тоймайтын адам жаны көре берсе,
Сырласып сүйгенімен емін-еркін,
Жүрегін сен сақта деп соған берсе.

Болса егер жан жүрмейтін түннің түні
Жоғалса жұлдыз сөніп, ай мен күні,
Ол айтып, бақыт жайын бұл тыңдаса,
Бөгет боп іздемесе ешкім мұны.

Тас еріп дарияға су боп ағып,
Тоқтатса бөгеушіні нөсер қағып.
Жасырынған бұл екеуін таба алмастан
Жарығы дүниенің жүрсе лағып.

Ойдағы айтсам деген армандарын.
Ақбөпе бітірмес ед - сонда нағып.
Сүйісіп содан кейін мәңгі отырса,
Екеуі жүрек отын шам ғып жағып.

Естіді Әмірханды аймақтары,
Жиылды кешке қарай жас пен кәрі.
Төсеулі көлеңкеде кілем, киіз,
Сар қаймақ сапырылды қымыздары.

Әмірхан әр-берден соң әнге салды,
Сүйкімді ән, тыңдаушының еркін алды.
Топырақ жеп, домаланып еңбектеген,
Аңырап жас бала да тыңдай қалды.

Ұмсынай, Қазыбектің үстін басып,
Салқынға, қонған Борлы жөнелді асып,
Ырғалып кешкі ауаның толқынымен
Қосылды ұлы Ертіске әндер тасып.

Туғалы Ән сүймейтін Мұсабек те,
Аңқайып қарап қапты аузын ашып.
Қызғанып Әмірханның бұл келгенін,
Үйінде Әбіш жатыр «марту»* басып.

Айтқан жоқ, арнап хабар Қасым оған,
Тәкаппар жанның бәрін жақтыртпаған.
Кей кезде дәме қылып қырындайтын,
Сондықтан Ақбөпе оны шақыртпаған.

Басталған бие ағыта ән мен өлең,
Төгіліп қырдан асты талай белең.
Шам жаға жұрт тарады риза болып.
Болад деп Әмірханға қай жігіт тең...

VI

Серпіліп қараңғылық қойнын ашып,
Ай туды аспанына жұлдыз шашып,
Жаңа өскен жас шіліктің тасасында,
Сөйлескен екі ғашық мауқын басып.
Сылдырап, жел ырғаса жапырақ күлед,
Өйткені ғашықтардың тілін білед.
Ән қосып самал келіп содан арман,
Сырды естіп, жөнін айтпай жүре беред.

Тұншығып тындамасын түн неғылып,
Жас жанды жасырғанын тұр ғой біліп.
Жеткізіп кейбіреуін мұратына,
Кейінің өмірін кескен баурын тіліп.

Жабысып ғашықтар тұр дымы құрып.
Жүрегі екеуінің бірдей ұрып,
Күрсініп жұтқан демін босатты да
Әмірхан сөз бастады, құшып тұрып:

- Ақбөпе, сен алдың ба, еркім қайда,
Басқа емес, бір-ақ арман қазір ойда
Жәрдемшім жалғыз өзің көрінесің,
Ауыр ой, қайғы-қасірет болды пайда.

Тіршілік сенсіз маған өлгенше дерт,
Жолына жан қиюға беремін серт.
Шешпесең өз қолыңнан тағдырымды
Күл етер бойымдағы қаулаған өрт.

Деді де, қатты қысып тағы сүйді,
Тағы еріп, тағы балқып, тағы күйді
Мас болып талықсыған қайран сұлу,
Күрсініп сонда ғана есін жиды.

-Білмеймін, ойламаушы ем мен де бұлай,
Қолыңа сенің қайдан түстім оңай.
Екі етпес әміріңді пенден болдым,
Мені ешкім алмас сенен ажал алмай.

Соны айтып қолтығына кіре түсті,
Махаббат, не бар екен сенен күшті!
Жас гүлдің жан татпаған жаңа балын,
Улайды-ау!.. Екі жұбай бөліп ішті.

Көтерді ақтаңдақты таңы құрғыр!
Көлдегі құс оянды, басталды жыр.
-Жігітжан, көзге түспей үйге бар деп,
Бүркеніп Дәләпыраз қасында тұр.

Жалт қарап, сонда білді таң атқанын
Сезбепті түнді қалай ұзатқанын.
Әмірхан жаныменен жақсы көрді,
Қызықтап Дәләпыраз ұнатқанын.

Әмірхан Дәләпимен үйге кірді,
Ұққаны белгілі тұр барлық сырды,
Шіркін-ай, женге болсаң осындай бол,
Болжаған ақылымен ойды-қырды!

Барлығы Ақбөпенің ақылы ғой,
Қыз өсіп жасқа толып жеткен соң бой.
Жайына келер күннің қам етеді,
Пайымдап бас-аяғын жеткізіп ой.

Әмірхан ұйықтай алмай ойға кетті
Ұйқысы келмей қойды не себепті.
Жалғыз үй, қалың Қыпшақ ортасында,
Тартам ба, әлде талай қайғы-дертті.

«Арыстан айға шауып мерт болды» деп,
Көрем бе өмір өксіп өткелекті...
Жауса да, қысында қан, шілдеде мұз
Екі етпен Ақбөпеге берген сертті!..

Қауіпті өткір ойы бір-ақ кесіп,
Қызыққа тағы батты қайта кешіп.
Айналып Ақбөпемен бақыт тауып,
Екеуі сайрандап жүр желдей есіп.

Қиялмен кешіп өтті бәрін де оңай,
Құрметпен құрбылары бірі қалмай.
Болғанда сәске мезгіл жұрт тұратын,
Әмірхан мызғып кетті жатып солай...

Ақбөпе дәл осындай халге түсті,
 - Қондырсам, тұғыр болып қыран құсты.
Қайғысыз қыздың онда күні бар ма,
Кім білед, немен тынбақ мұндай істі.

Айтқан жоқ Әмірханға қауіп жайын.
Шошытып күні бұрын не қылайын?
Ерлігі еш адамнан кейін емес,
Не көрсек бір көрерміз болдық дайын.

Жолына Әмірханның тасаттықпен
Өмірімнің қуатынан немді аяйын,
Шыдадым нөсер жауып, жер қозғалса,
Бұлт соғып, аспан атса нажағайын!..

VII

Аққұла басқа жаздан биылғы жаз,
Бұралып қыз-келіншек қылады наз,
Күнде ойын, күнде сауық бас қосылу.
Талапкер жігіттердің бәрі өнерпаз.

Күнде той Әмірханның жүрген жері,
Жанған от, жалыны ұшқан ердің ері,
Елден ел Әмірханды шақырумен,
Боп кетті бәрі жомарт, бәрі сері.

Тыңдайды әрбір кеште Көпбай балқып,
«Шырағым, дастан айт» деп қояд шалқып
Аурудың ардақтаған қызуында,
Әмірхан көп үстінде жүрді қалқып.

Ежелден қырағы ғой көптің көзі,
Қиядан сынағыш-ақ тағы да өзі.
«Әмірхан Ақбөпені алад» - деген
Жайылды бірте-бірте жұрттың сөзі.

Сол өсек, өрши-өрши өрге кетті,
Көбіне Әбіш мырза дүрілдетті,
Келінің бұзылыпты деген хабар,
Ақкөлде Ақажанға барып жетті.

- Бұл не сөз құлағыма жақпайтұғын,
Дерт бар ма, мен дауасын таппайтұғын.
Қарнын кебек тескен «мұжық Қыпшақ»
Болды ма аруағымды аттайтұғын.

Ақажан бір әкеден алты ағайын.
Ал десе аймағымен елі дайын.
Аюдай ақырады ашуланса,
Білгендер соқтықпайды оның жайын.

Інісі Кәрібай болыс даңқы шыққан,
Адамы бір дуанның алдында ыққан.
Қармағын салған жері сау қалмайды
Ісіне дос сүйініп, дұшпан бұққан.

Белі сол Ақажанның сенетұғын
Әзір тең ер шыққан жоқ жеңетұғын.
Тоңырайған, таң мінезді баласы бар.
Ынжық деп ауыл үйі күлетұғын.

Сонда да Құдияр, деп әкесі оны,
Әке үшін қадірлейтін елі мұны,
Ақажан ыза болып ұрсатұғын,
Баласы қыңырайғанда білмей соны.

Болған соң бастан ынжық оңала ма.
Ондайлар бір қисайса тіл ала ма?
Дөйт десе, қорс етеді қыңырайып,
Ақылы қамшы жұмсау, қолда ғана.

Шақырып Кәрібай бастап елі қызды,
Жібер деп жігіттері, жиып бізді.
Қарайтын алды-артына немене бар,
Келейік шаштан сүйреп ондай қызды...

Сөйлесті құдасына кісі салып,
«Отырмыз бір суық сөз хабарланып.
Егер де Көпбай ойы адал болса,
Тез берсін келінімді малын алып!»

Көпбайға жаңа туды ақырзаман,
Дүниеде іс бола ма бұдан жаман:
Балама ондай атақ атамасын,
Айта бар Ақажанға сенсін маған.

Жайлауда ұзатайын күзге бармай,
Қызығын тез көрем деп ойласа ондай.
Даярлап үй жабдығын бітіргенше,
Құдаға айт, мұрсат берсін енді бір ай».
Бұл хабар жария болды барлық елге,

Ой түгіл қырдан асып жетті шөлге.
Атағы Ақбөпе мен Әмірханның,
Жайылды заматында талай жерге.

Сұм Әбіш біліп алып жұртқа шашты,
Өсекті үйірілтіп бетін ашты.
Ағайын, көршілес ел араз болып,
Аз күнде берекенің құты қашты.

Не дерін ел мен жұртқа білмей Қасым,
Ұға алмай көз жетіп қарындасын.
Қорлық деп, Ақажанның күш айтқаны,
Ойланып көп отырды шайқап басын.

Жол таппай туысына сөз салуға,
Тағы ұят Әмірханды қолға алуға.
Әмірхан Айтқожамен жолдан келсе,
Ауылдың кетіп отыр салы суға!

Әмірхан сездірмеді ішкі сырын,
Келіскен Ақбөпемен күні бұрын.
Естіді ел шетіне келісімен,
Келед, деп Ақбөпенің күйеуі ұрын.

Жалғыз дос Айтқожа еді Әмірханға,
Өлсе де ол айтпайды басқа жанға.
Жарлының жалғыз өскен бұл да бірі,
Дос болған Әмірханмен ұғысқанда.

Әмірхан ақылдасты Айтқожаға,
Бұл елде тұру бізге жөн бола ма?
Әкеме айт, Текедегі елге көшсін,
Болмайды жайлы қоныс бұл арада.

Қиналар нағашым да жол таба алмай,
Қапа боп қалар халық есі қалмай,
Көшірсін жұрт көзінше елің тап деп,
Түсіндір жасырмай-ақ сен осылай.

Мен мына, Жәдіктерге барып қонам,
Сезілді, сақтық керек бұдан былай.
Тентек пен Ескененің ұрылары
Коймайды Ақтарланға қатер қылмай.

Әдісін ол ауылдың естігенмін,
Қапыда өкінерміз алдын алмай.
Іргені елге апарып орнықтырсақ,
Тілдесу Ақбөпемен түбінде оңай.

Айтқожа сол бетімен елге келді,
Қайғырды, қапаланды, ойын бөлді,
Тілегін Әмірханның орындаспақ,
Қия ма бір жыл туған қайран төлді.

Бектасқа баяндады бастан-аяқ,
- Бір сөздің болуы рас осылай-ақ,
Ел басын дауға салып қайтемін деп,
Әмірхан ол ойынан қайтқан бірақ.

Ат шықты, жұрттың бәрі күдік алды,
Іс болды бетке шіркеу ұятырақ.
Біздің үй көшсін дейді Керейлерге,
Бұл елде болмас дейді жайлы тұрақ.

Ақажан қоймайды ақыр кек ойламай,
Түбінде ауыз салад бізге қарай.
Көшейік, ел басына сөз келмесін,
Айта бар нағашыма жөні осылай.

Қынжылды, көп ойланды Бектас тұрып,
«Қап!» - деді басын шайқап, санын ұрып.
Дерт болды-ай Әмірханға жазылмайтын,
Қарайтын қажытады-ау, оймен құрып!

Біз үшін қаймықпасын, өзі білсін,
Жігіттер күші серік елге әкелсін.
Табаны Ақбөпенің берік болса,
Сәлем айт жиенжанға, бөгелмесін.

Қуанып түнде Айтқожа қайтып келді,
Бектастың бар сәлемін айтып келді.
Көлік ап ертең көшпек сорлы Тәукен,
Қаңғырып қоныс қылмай елден елді.

Қандай күн бишараны сандалдырған,
Бар ма екен әлде жарық алда тұрған.
Атағы Керей бұған туысқан ба,
Сақтар ма, жақын тартып, болып қорған.

Ұлтуған азар кетті, жылай-жылай,
Қаңғырып өттік пе деп елге сыймай.
Бауыры бірге туған шыдата ма,
Егілді Бектас боздап, о да қимай.

Анду боп Әмірханның жүрісіне,
Күшейді алакөздік ел ішінде.
Ақбөпе өз үйінен аттамайды,
Оның да өре түсті өрісіне.
Сонда да қажымайды сырын беріп,
Жүрсіңдер демейді де өсекке еріп.
Бұрынғы айдай ашық мінезімен
Тотыдай таранады қасын керіп.

Еліне Ақбөпені таныстырып,
Қош айтты құрбылармен жылап жүріп.
Салқынмен ертең ерте жүреміз деп,
Жатысты күйеу, құда мәжіліс құрып.

Ақсұңқар жемтік болмақ қарақұсқа,
Десіп жұрт, қыз сорлының өмірі қысқа.
Қор болған қайран ару малы барға,
Жоқ екен күйеуінде адам нұсқа.

Көргендер Құдиярды құндап солай,
Кетті дейді - есіл сұлу жылай-жылай.
Шынында Әмірханның теңі еді деп,
Өзді-өзі сөйлеседі жастар солай.
Ақбөпе басын таңып кешке таман,

- Төсек сал, жатам, - дейді - апа, маған.
- Жата ғой, құлынтайым, шаршаған ғой,
Танысып күні бойы көп жылаған.

Оңаша жайластырды үлкен үйге,
-Әр-бері демін алсын, бірің тиме,
-Деп бәрі құрақ ұшып, жүгіріп жүр,
Жатқанын қайдан білсін, қандай күйде!..

Күйеуді қыз-келіншек ортаға алып,
Жезде, деп, кейбіреуі шымшып қалып.
Құдалар, «кетер өлең, кербез өлең»
Айтсын деп талқыға жұрт жатыр салып.

Далада екі-үш дауыс шаң-шұң етті,
Біреуі ойбай салып, әлемдетті.
-Ойбай-ау, «Жігітжан» жоқ ұйықтап жатқан,
Таппадық үйден, түзден қайда кетті?

Үй тола отырған жұрт талқан болды,
Жүгірді есі шығып онды-солды.
-Атқа мін, қуыңдар, - деп жаны шығып,
Көпбайдың аққан жасқа алды толды.

- Түгенде жігіттерді мұнда келген,
Кім барсың бейсауатты адам көрген?
- Жоқ, десті Құдиярдың кербестісі,
- Айтқожа қайда, - деді көлденеңнен.

«Мәлағам»* жаңа болды алай-топай,
Әуелгі ән орнына жөнелді ойбай.
Қай жаққа қуарын да біле алмай жұрт,
Ұшырды ел үрейін құрғақ айғай.

Қос атпен кісі аттанды Ақажанға,
Сандалып ақыл таппай қалып таңға.
Шоқ басып шулаған жұрт қала тұрсын,
Келейік түздің құсы Әмірханға.

* * *

Алты салт, самалалы сойдауыттай,
Тіктүсті «Қызыл қаққа» атқан оқтай.
Бауырымен «Жарма өзектің» қиыс тартты
Самсаған түбектегі елге соқпай.

Мезгілде елең-алаң Текеге асты,
Күн жаңа шала-шарпы нұрын шашты,
«Қуғын жоқ, құтылдық» деп жаудан аман,
Бақытты балғын жастар қалжыңдасты.

Киінген Ақбөпе де жігіт болып,
Өңіне шырай біткен нүры толып.
Әмірхан туыстарын таныстырып,
Бәрі мәз қуанышты көңіл толып.
Ақтарлан ойнай басып, алас ұрып,
Қайшылап қос құлағын мойнын бұрып,
«Жігіттер менің олжам мінекей» деп,
Айтқожа кербестіні қояды ұрып.

Көрінді «Теке көлі» көкшіл тұман,
Жігіттер бетін бұрды соған таман.
«Немене мына тұрған көк тұман?» деп,
Сұрады Ақбөпесі Әмірханнан.

Ол көкшіл тұман емес, сұлу сағым,
Алғашқы менің саған жұмбақ шағым.
Сағымды шымылдық қып біз екеуміз,
Осында сайрандаймыз бақыт бағын.

Осы екен Қонай шауып алған Теке,
Таласып талай соғыс болған Теке.
Қазақтың ұл мен қызын сынға салып,
Арқалап көп тарихты тұрған Теке.

Текенің аймағында қалың Керей,
Бәрінің ортасында біз екі ерке.
Туыстың ту ұстайтын тобындамыз,
Ойлама кеттік-ау деп елден жеке.

Нұрланып жанарынан күлді сұлу,
Бақыт қой сүйгенімен сүйтіп күлу.
Алакөз, тарбақ танау бір сұм болмай,
Анадан туған адам сүйтіп туу.

Құлпырып жердің беті шешек атып,
Ән салып шыбын-шіркей ызыңдатып.
Қып-қызыл манардай боп жидек пісіп,
Сай-сала жұпар исін тұр аңқытып.

Бетке алып тек ағытқан қоңыр желді,
Сәскеде бақыттылар елге келді.
Өзектің бойыменен қулай жүріп,
Тасалап бір-ақ түсті жасыл белді.

Отырған Тәукен байғұс маза болмай,
Екеуі Ұлтуғанмен ұйықтай алмай,
Аталас жанашыры Жақаш дейтін,
Сол келді сүйіншіге салып айғай.

Аталас Мергенбей мен Айткүл сары,
Қуанып қарсы алысты соның бәрі.
Сәнменен қыз-келіншек алдан шығып,
Заматта түрге түсті ауылдары.

Бұл елден бұрын Тәукен ерте кеткен,
Он үш жыл Ақмолада кәсіп еткен,
Туысқан-туғандары осы жерде,
Басында тағы солар іренжіткен.

Әмірхан жігіт болып өскен мұндай.
Кеткенде жас бала еді мап-манардай.
Көтеріп төбесіне құрметтеді,
Қадірлеп ағайыны жаны қалмай.

Топ бастар серкеміз, деп Әмірханды,
Бет қойды билетуге мал мен жанды.
Сыйса тек аз «Соқырдың»* маңдайына,
Туғызған мұндай сирек арыстанды.

Барлығы бір «Соқырдан» он-он бес үй,
Олардың Айтқұл еді бәріне би.
Езілген тізеліден бейшаралар,
Бетке ұста Әмірханды, есіңді жи.

Сәулетпен күн өткізіп күліп-ойнай,
Қызыққа екі науша жүрді тоймай.
Жіберіп елге астыртын Айтқожаны,
Әмірхан құлақ түріп жатты солай.

VIII

Топ жиып Көпбайларға келді Ақажан,
Етпек боп астан-кестен елді Ақажан.
- Кісімді адал болсаң бірге іздес, - деп
Жарлықты салауат сап берді Ақажан.

Қыпшақ та түгел жиды болыс, биін,
Ескене кетірді деп елдің күйін.
Ту бие, ту асауды ұстап сойып,
Қансоқта жаңа болды, үлкен жиын.

Ел қызды сойыл сүйреп келгеніне,
Қорқытып жеңіп алам дегені ме?
Жан қалмай Ескененің руынан,
Бұл елді тобыршағы көргені ме?

Сөйлесті екі жақтың қожалары,
Бұл жерде ұйлықпасын елдің бәрі,
Ақажан, жөніңе көш, ізіңмен кел,
Күш қылсаң көтермейміз бұдан әрі.

Егер де онан басқа тілек қылсаң,
Кел сөйлес, бізге берген малыңды алсаң,
Келген соң күйеу ұрын жесір сендік
Бізден мал бұйырмайды жөнге барсаң.

Ауылыңды тағы қалған түгел жина,
Көптікті көрсететін іс ойласаң,
Сыя алмас уысыңа барлық Қыпшақ,
Жауап сол, саған айтар тіл алмасаң.

Намысқа қызды солай «қызды керіс»,
Бірауыз бас-аяғы болды тегіс.
Ақажан бітім алмай қайтты еліне,
Пәтуа, сөз байлаған болмай келіс.

Ойланып айла-әдіске салды Ақажан,
Бұл жолдан аямады малды Ақажан,
Қыпшақтың мынау деген басшыларын,
Қаратып пара беріп алды Ақажан.

Керейдің жайын тартып кісі салып,
Ұзаққа шапты Ақажан басқа қалып.
Жоқ қылып Әмірханның басын жұтып,
Отауға бір әкел деп со күңді алып...

IX

Айналып, әке, менің кетті басым,
Бойыма тарамайды ішкен асым.
Оңаша, үй іші боп отырғанда,
Бар ойын түк қалдырмай айтты Қасым.

Жүргенің есіңде ме кетпен қазып,
Шеңберден шығып кеттің бүгін азып.
Әлімнің екі балаң саркыты едік,
Ашымай енді жаның, жүрсін жазып.

Қайқайып пимаң басы көлік айдап,
Салдырап қатқан тоның, сорың қайнап.
Жайланып ас ішуге шамаң келмей,
Суықта қатқан нанды күрт-күрт шайнап.

Біз едік екі балаң сонда туған,
Кезінде екі бетті жаспен жуған,
Еңбекке есті жия ие болып,
Біз едік азабыңды бастан қуған.

Айдардан айналасы азғантай үй,
Қонданып он-он бес жыл біткелі күй.
Үйреніп егін салып мұжықтардан,
Болғаның кеше емес пе дәулетке би.

Естідім біз сенетін жан қалмаған,
Болыспайды, қасқа-жайсаң енді саған
Болыстар Ақажанға сөз беріпті,
Мейлі деп аударсаң да аймағынан.

Олардың құлқыны да ойлағаны,
Дейсің бе, бұқарасы сыйлағаны.
Параны Ақажаннан алып-алып,
Отырды соған шығып шыбын жаны.

Жантайып жатқан Көпбай көтерді бас,
Төгілді шешесінің көзінен жас:
Арда емген ақ сүтімді Ақбөпем ол,
Алдынан айы тусын, бердім ықылас.

Туып ел, жылағанда тілегіме,
Күйдіріп енді от қойма жүрегіме.
Тілегім зарлап жүріп екі құлын,
Дүниенің маған басқа керегі не?

Аналық сырын айтты жалынғандай,
Көз жасын Дәләпыраз төкті аямай,
-Қасымжан, алдыршы, әлгі Бектасты тез,
Адамды қай-қайдағы ойға салмай.

Көпбай да бастан кешкен күндерді ойлап,
Барлығы көз алдында тұрды сайрап,
Жеңілді Ақбөпе мен Әмірханнан,
Алды-артын және Қасым қойды байқап.

Қойып ед, көптен бері Бектас келмей,
Өзіне бір уайым ерік бермей.
Кенеттен шақырғанға таң болды да,
Аттанып келді Бектас көп бөгелмей.

- Көп болды көрінбедің, Бектас, маған,
Әдейі хабар айттым сонсоң саған.
Үй іші қияр емес балаларды,
Түрі бар сағынысып шыдамаған.

Билікті Қасым менен екеуің ал,
Кездесіп тұр ғой бізге бұл ауыр хал,
Тыныңдар Ақажанмен жөнін тауып,
Белгілі екеуіңе біз алған мал.

Кәрібай мен Ақажанның қаны бұзық
Әйтеуір істетпеңдер ұрыс-жанжал.
Өзді-өзің ақылдасып бас-аяғың,
Менің сол айтатыным тез хабар сал.

Жарайды, мақұл десті Бектас, Қасым
- Екпіні Ақажанның өте басым.
Қай күні шауып-шаншып кетеді деп,
Тығылды тамағыма ішкен асым.

Керейге жолын тапса бұрын барад,
Естуім Әмірханнан кегін алад.
Еліме Ақбөпені бір әкелмей,
Тынбаймын деген хабар ду-ду жанад.

Астыртын жайын байқап аялдайық,
Әзірше кішірейіп сөз салмайық,
Бәрібір, енді Ақажан аямайды,
Түбінде Кереймен бір болайық.

Ақажан мықтыларды алды бізден,
Болыс, би, берген соң елімізден,
Сақ болып, ат жаратып тұру керек,
Ешкімді шет шығармай өзімізден.

Керейге бүгін, ертең өзім барам,
Алдырмас Ақажанға айла табам.
Ақбөпе Әмірханмен тая тұрсын,
Хабарлап құдаларды сақтандырам...

X

Ақкөл мен Жалаулының екі арасы,
Өзеңді өлке бойы кең саласы.
Ел қонған ұлан байтақ қаз тізіліп
Ортада Ақажанның ақ ордасы.

Көңілсіз күнді көміп, бұлт түнеріп,
Аспаннан тас түскендей қан боп еріп,
Еш адам таныр емес ұйқы-тұйқы,
Қазыққа бір сорлыны қойған керіп.

Сорғалап бетін жауып, қан дірілдеп,
Қадаға сүйенеді маңдай тіреп,
Жабысып қою шашқа қатқан қаны,
Бір иығын тиген таяқ кеткен іреп.

Арудың ақ мақтадай қайран тәні,
Моншақтап тарам-тарам аққан қаны.
Көк бұлттай көгеріпті тиген таяқ,
Қиналған қиянатпен жастың жаны.
Өн бойын кеткен басып қан мен жара,
Ақ көйлек өрім-өрім, пәрә-пәрә.
Жарадан сау қалған тән жұлдыз-жұлдыз,
Күмістей шағылып тұр кей арада.

Төгіліп жерге тиген құндыз шашы,
Жабысқан қан соқталап ара-арасы.
Шырмалып нұрлы бетке қатқан қанды
Жібітед, сырғып түскен көздің жасы.

Күн құшқан асқар таудың ақ бұлтындай,
Сүйсінген дос-дұшпаның, сұлуым-ай!
Көк құлап, жер ойылып қойса жұтып,
Қор еткен зұлымдардың бірін қоймай!...

Әлсіреп естіледі жылағаны,
Тәңірден жалғыз тілек сұрағаны.
Мейірімсіз, улы жылан кез боп шақпай,
Сау болса Әмірханның шыбын жаны.

Қиянат саусағының шеңгелі ілсе,
Қайғы отын өршітпей ме тамған қаны.
Дариғай тұтқын ба екен о да мендей,
Қан жұтып мен бе екенмін ойлағаны.

Жылау ма барлық өмірім бұдан әрі
Ұялап өткені ме сұмның зәрі.
Еркін бе, күші жеткен еңіретуге,
Жарлының жазалы ма әлде бәрі.

Жоқ әлде, күңдік үшін жаралдық па?
Әуелден осы азапқа арналдық па?
Анадан басқа туған, біз де тудық,
Аққұла халық атынан қарғалдық па?

Әйтпесе тұтқын болам неге бұлай?
Ес кіріп, ержетсем де ерік алмай?
Малды да мен секілді қор етпейді,
Арсыз жан әлі де тұр шығып болмай.

Көрмей-ақ өлемін бе Әмірханды,
Шыдатпай кездескенше шыбын жанды.
Жаралған бар жәндіктің қоры болдым,
Жем қылды шыбын-шіркей қатқан қанды.

Талықсып құлап кетті тағы жылап
Адам жоқ білетұғын халін сұрап.
Байлаулы, жібермейді екі қолы,
Асылып арқанына тұр салбырап...

Көптен соң енесі кеп қолын шешті,
Біреулер теріге сал, өлер десті,
Қазықтан екі қолын босатқанда,
Қармалап қара жерді құлап түсті.

Үстері өрім-өрім, дал-дал болған,
Аймағы алабажақ қан бояған.
Қойыпты жалаң аяқ киіндірмей,
Күндіктің белгісі деп осы саған.

Ұшыраған мұндай күйге сорлы Ақбөпе,
Жазықсыз жаза тартқан мұңды Ақбөпе.
Бақыты бір-ақ түнде күл боп ұшып,
Күрмеліп көр аузында жатқан Бөпе.

Таяғы Құдиярдың қоймай ұрған,
Тоқта деп, жан болмады ара тұрған.
Ұмтылған арашаға жеңгелерін,
Кісі деп, Құдияр жоқ есепке алған:

- Қаңғырған қайыршыға еріп қашып,
Жер қылып атағымды елге шашып.
Өміріңді ит жемеде өткізейін,
Ал, бәлем, сөйлеп көрші аузыңды ашып!

* * *

Бұл күйге неғып түсті қалай оңай,
Аңдаусыз қапы қалды абайламай.
Өзекте жеке қонған азғана ауыл,
Бір кеште бейқам еді, қауіп ойламай.

Түн еді, түртсе көзге көрінбейтін,
Нөсер ед, жүрген дыбыс білінбейтін,
Нажағай, анда-санда, түнді тіліп,
Күрсініп, көк қозғалып гүрілдейтін...

Жау тиіп осы түнде елді басқан,
Жармасқан жараланып, ауыл сасқан.
Тәукеннің талқан қылып қараша үйін,
Аруды атқа таңып, алып қашқан.

Әсіресе Құдиярдың қатты ашуы,
Әл бермей, Ақбөпе көп жағаласқан.
Жабылып үш-төрт жігіт азар байлап,
Құдияр қор боп қалған күш сынасқан...

Сол күні Әмірхандар сауық құрып,
Кәрі-жас маңындағы балқып еріп,
Жоқ іздеп жарты түсте шығып еді,
Бір жігіт шапты ауылға атой беріп.
Келеді тура тартып Әмірханға,
Асығып қарамастан басқа жанға.
Ақбөкен әнеу күнгі тағы келді,
Әмірхан, аттана көр Ақтарланға.

Әмірхан Ақтарланға тез салды ерді,
Ақбөпе ақ сойылын әкеп берді.
Қайда дейді - сыртқы өзекке жаңа түсті,
Дайыны бетіне алды айтқан жерді.

Өзектен ағып өтіп шықты белге,
Аз жігіт қарамады кейінгі елге.
Ақбөкен көріп қалып аңыратты,
Лақтырды төсеп алып, төсін желге.

Түседі қарғығанда арқан бойы,
Сынасып екі жүйрік болды тойы.
Қоянды, Қойтас тауы, қайдасың деп,
Тас қашап, тау ішіне жетпек ойы.
Жұлдыздай іңірде аққан ақты бөкен
Тозаңы өрт жанғандай шықты төтен.
Сағымға ылдидағы сүңги шапты,
Бұдан да озар жүйрік болар ма екен?

Кейінгі қалған елде көбейді айғай,
Дақбыртпен кетіп жатыр шыдам қылмай
Желіде тұрған жылқы сол-ақ болды
Мінгені кейбірінің құнан мен тай.

Күтулі аты бардың біртталайы,
Соңынан Әмірханның кетті қалмай.
Бөкенді басқалары көре алмады,
Әмірхан келе жатыр көз айырмай.

Айғайда шын шабысқа салды тарлан,
Тістеніп ауыздығын алды тарлан,
Теңселген тебінгідей бетегені,
Шырлатып, от орнындай ойды тарлан.
Танауы шелектей боп шеңберленіп,

Түндегі қызыл шоқтай дөңгеленіп,
Алыптың аспан салған қалтасындай,
Салбырап астыңғы ерін жерге төніп.

Өрленіп от боп жанып екі көзі,
Жапанды жара жаздап жалғыз өзі,
Жал-құйрық жел көсілткен ту секілді,
Біткендей бір күн шапса жердің жүзі.

Адырын Андамастың аса шапты,
Қу жонын Құладырдың баса шапты.
Бөленген жапан түздің бәйшешегін,
Қаратпай қаймықтырып тозаң жапты.

Айқасты бөкен асып бес қияға,
Таянды шапақ шашып күн ұяға,
Әмірхан ақбөкенге сонда жетіп,
Қош айтты кербез киік дүнияға.

Күн батты, бұлтқа барып жарық қашты,
Құлады кеш қоңырды жерді басты.
Керуендей бұлттар көшіп, жер қозғалып,
Көңілсіз күйге түсті аспан асты...

...Әмірхан осы кеште үйде болмай,
Күтпеген күйсіз мезгіл болған солай.
Арыстан алыс қалып алысатын,
Арманда кеткен ару - жылай-жылай.

Көрсеткен келе сала Құдияр күшін,
Аярлық сиқында жоқ адам пішін.
Құм болып қайран жігер шыдай берді,
Қорлығы күндіз-түні жайлап ішін.

Күн сайын жұмбақ болып оқиғасы,
Көл болды қан аралас көздің жасы,
Бас кессе жалғыз ауыз сөйлемеді,
Аңдып ед не болар деп кәрі, жасы.

- Жүзі қара таңба салған аруақ аттап,
Аяма, сүйегін жақ, етін қақтап!
Ақажан бір ысқырып сұр жыландай,
Құтыртып Құдиярды қойған баптап.

Ұрғанын келе сала естіп Кәрібай,
Аттанып өзі келді шыдай алмай,
Балаңа айт, бұдан былай көп ұрмасын,
Айламен ұстау керек таяқтамай.

Әкелдің, адам қылып ұстау керек,
Мақсатың өлтіру ме, мұның қалай?
«Сұлуды ұрып өлтірді!» - деген атақ,
Таңба ғой, сүйегіңе жыр болғандай;

Құй ұрсын, құй ұрмасын болар болды,
Шама жоқ көтеруге екі қолды,
Нәр татып, қорек алып ас ішуге,
Ынта жоқ құр домалау оңды-солды.

Қайғының минут сайын дәмін татып,
Арсыз жан кеудесінен шықпай жатып,
Іленіп апта өткенде жүріп тұрды,
Мешелдей екі аяғын қыбырлатып.

Шын ба әлде, өтірік пе тала берді,
Уһлеп құшақтайды жатып жерді,
Ауыл үй шошынды деп, ұшына тиіп,
Таяқтан қатты жеген бәрі көрді.

«Келіпті бір диуана сырттағы елге,
Лебізі дауа дейді үшкіргенге.
Кім білед - шарапатты шайқы адам ғой,
Қайтер ед - соны алдырып көрсеткенде».

Солай деп Ақажанның бәйбішесі,
Шақыра диуананы кетті кісі.
Жарады тұрып, жүріп ас ішуге,
Жалғыз-ақ тала неред ендігісі.

Диуана айғай салып кіріп келед,
- Ауру ма, мен білмеймін алла білед.
Шығындар, ұшықтайын дауа болар,
Шырағым, мен білмеймін алла білед.

Ақбөпе диуанамен қалды онаша,
Қорықпаңыз үшкіремін жас құдаша,
Ұсынды Әмірханның сақинасын,
Шырағым, жазыласың, бек тамаша.

Білмеді не қыларын қуанғаннан,
Тірі ме, аман ба өзі, айтшы маған.
Мен келдім диуана боп тілдесуге,
Жан-жарың сәлем айтты, қалқам, саған.

Бас қосып біздің елдің кәрі, жасы,
Қосылып барлығының түгел басы.
Саған кеп, күн белгілеу хабар қылып,
Сонан соң аттанысу бар уәдесі.

Төркінің келіп кетті Әмірханға,
Барлығы ақылдасты ұзақ таңға.
Табысып ондағылар сөз байласты,
Барлығы тісін қайрап Ақажанға.

Ұмытпа, дүйсенбі күн екінші сәт,
Әмірхан жігіт жиып дайын болад,
Тым жақсы, өзің шығып тамға жетсең,
Олар сол айтқан күнде күтіп тұрад.

Ақбөпе деді сонда, - мақұл, аға,
-Менің де ауырғаным қасақана,
Жаңылман оныншы күн дәл осыдан,
Зиратқа жетермін, мен, келер шама.

* * *

Жиып ап бас-аяғын сөкті Кәрібай,
Қойыңдар Ақбөпені әуре қылмай.
Қолынан диуананың не келеді,
Шу-шуда қорыққан шығар әлдеқалай.

Оңаша көбіне айтты Кәрібай тұрып,
Сақалды сипамаңдар салақ жүріп.
Керейді бір соқпайды деп ойлама,
Бір күні қор қылмасын төбеге ұрып.

Әмірхан жалыны ұшып жанған жігіт,
Балқытып талайды ертіп алған жігіт,
Келгенше шамасынан тек жатпайды,
Қадірлі халық аузында болған жігіт.

Тұрмандар кеште бір-бір ат ұстамай,
Сақ болсын, жылқышылар бос тастамай
Ойын ғып Құдиярдың отауында,
Осы жаз күзетіңдер түнде ұйықтамай.

Ауруды ақылменен алдап ұста,
Құтыртып Құдиярды берме нұсқа.
Ол тентек өлімші етіп пәршалапты,
Алмай ма жек көргізіп бостан-босқа.

Бұл сөзді ауыл-аймақ мақұл десіп,
Әрине, Кәрібай сөзі ақыл десіп.
Аз күнде той қылам деп бір дуанға,
Ақажан дуылдады желдей есіп.

Диуана, ел кезген боп жайға кетті,
Еліне суыт жүріп, барып жетті.
Келгенсіп сау қалпына сыр алдырмай,
Ақбөпе келешегін тағы күтті...

XI

Жаз болса ел қонбайды Жамансорға,
Көшеді алыс жайлап, Тұйық жарға,
Көп қыстау күзеті жоқ иесіз қалып,
Болатын кейде мекен ұрыларға.
Кер жазық ылди төмен әрмен қарай,
Жазылған Жалаулының бауырын құлай.
Көлкілдеп жотасында сағым ойнап,
Аңқиды жусан исі жұпарға сай.

Ақ шашақ адырында селеу өсіп,
Көсілген сыртқы беті өзен түсіп.
Шақаты қой бетеге, сайда қияқ,
Жаудырап жағасында жидек пісіп.

Шөлейтте шөліркемей ән шырқайды,
Бозторғай табиғаттың сүтін ішіп.
Сағадан суылдаған сұқсыр күтіп,
Жүреді қыр басында қыран ұшып.

Қонған ел көк майсаға өзен қулап,
Мас болып әуесіне жүреді улап.
Құсбегі саятшылар қаршыға алып,
Кеш болса өзен бойы құстар шулап.

Малының түгін тартсаң майы шығып,
Арығын ай мінбесе, жығад тулап.
Шілдеде тоқты шайлап, қойға ере алмай,
Жылқысын түтігер деп қояд сулап.

Аққөл мен Жалаулының жері осындай,
Сонда да қырылысад - жерге сыймай.
Жайлымнан асқан жерді шабыным деп,
Қағатын қарашыны ақырып бай.

Жеті ру, жетпіс ата Қанжығалы,
Бақталас бақа-шаян аңдымалы,
Ескене, тентек өзі екі жар боп,
Жоситын барымтаға кейде малы.

Ол елдің ең белдісі болыс Кәрібай,
Ал десе жан қалмайды салып айғай.
Тыйса айып, өлсе құнсыз басқасына,
Халқына аймағы мен зәрі сондай.

Не керек, қайраты жоқ қолдан келер,
Қоңсысы құл секілді дөңгеленер.
Отызда ойнақтаған бозбала әні,
Дейтін жұрт күн бар ма екен өлім берер..

XII

Көп қыстау баяғы айтқан Жамансорда,
Ежелден ел қыстаған ескі қорда.
Бүгін кеш аттанғалы Ақбөпеге,
Күтініп алпыс жігіт жатыр сонда.

Таңдама жігіттері алпыс адам,
Баспады көзге түсіп, күндіз кадам,
Жан-жақты қарауылдап андып бағып,
Он жігіт атқа мінді кешке таман.

Астында Ақтарланы кшкіле ойнап,
Ақ сойыл ақ қайыңнан алған сайлап.
Әмірхан жеңіл киіп ыңғайланып,
Шымқаған орамалмен басын байлап.
Оны да таңдамалы ығай-сығай,
Кірерлік топқа жеке естілсе айғай.
Баяғы диуана боп барған жігіт,
Отызға ат бермеген балуан Айтбай.

Күтпекші қалғандары Шолақсайда,
Баруы көп дабырлап емес пайда.
Қуғынға талып жеткен тың тиюге,
Ақылмен өздерінше тапқан айла.

Әмірхан ішке тартып барлық қанын,
Түйгендей шүберекке шыбын жанын,
Айқасса дұшпанымен арманы жоқ,
Аз, көп деп санар емес кісі санын.

Төскеймен түнді арқалап кетті жүріп,
Ел жата жетеміз деп желі құрып.
Бейсауат әлдеқалай жан бар ма деп,
Қарайды баспа қылып бұғып тұрып.

Пысқыртпай аттарының ернін буып,
Сай менен өзектердің бойын қуып,
Иіліп инеліктей жоқ боп кетті,
Жалма-жан көрінген ай, жаңа туып.

Жоғалтты жұлдыздарды бұлт баяулап,
Ұйлығып қараңғылық тұр жаяулап,
Бұлтты айдап талып келген қоңыр самал,
Құйылды құбыладан жаңа саулап.

Жеті ата, жеті мыстан бабалардан,
Зират бар елге таяу ерте салған.
Ағыстың астыменен Әмірхандар,
Аялдап аттан түсті, жетіп соған.

Сол күні қонақ келіп бағлан сойып,
Құдияр жемпаз мұндар етке тойып,
Қор етті төсегіне жете сала,
Алаңсыз ұйқысына көңіл қойып.

Сіркіреп жаңбыр жауды жайлап қана,
Қойшылар бұйығысты іздеп пана.
Таң таяу, шырт ұйқыда жұрттың бәрі,
Сақтанып Ақбөпе ояу жалғыз ғана.

Мезгілсіз неге жауды жаңбыр бұлай,
Жас сұлу зар шеге ме жылай-жылай,
Немесе төгілетін қаны ма екен
Оятқан топырақты әлдеқалай.

Тастады шаштан шешіп, шолпы қадды,
Құдиярдың сырт киімін буып алды.
Ақырын сыптай болып тысқа шығып,
Әуелі жан-жағына көзін салды.

Кескестеп құйрық былғап Құтжол келді,
Оятамын дегендей барлық елді.
Бір сипап маңдайынан тағы тыңдап,
Сайменен бетіне алды арғы белді.

Алқынып аузына кеп жүрек ұрад,
Қарандап шоқы біткен куә болад.
Қолына сынған құрық түбін ұстап,
Біресе сұм Құдияр жетіп қалад.

Қайдасың, келінің кетті, Ақажан, деп.
Моладан аруақтар айғай салад.
Әмірхан көз алдына елестейді,
Жетем деп енді қазір қайраттанад.

Саркездік бар қаруы қолына алған,
Еркек боп киінуге дайындалған.
Бәрібір өлмей қолға түспекші емес,
Ұстаса айласы сол барлық болған.

Моланың қандай суық түнде түсі,
Белгілі күндіз дағы оның іші.
Қайратқа қайрат қосып ер махаббат,
Жетуге Ақбөпенің келді күші.

Жетті де көп молаға тұра қалды.
Бар ма деп ешбір дыбыс құлақ салды.
Әне, деп сыбырласқан дыбыстарын,
Құлағы Акбөпенің қағып адды.

- Мен деген Әмірхан даусын танып,
Айқасты құшағына құшақ жайып.
Жан десіп, ыстық жүрек соғысқанда,
Кеткен жоқ денелері аз-ақ жанып...

Еркекше етік киіп, шалбарланып,
Мінгенше атқа қашан құмарланып.
Тік түсіп сайдан әрман жүре берді,
Барлығы үйме-жүйме шоғырланып.

Сүйткенше - «Аттан!» деген, басталды айқай,
Қу кемпір қараушы еді түнде тынбай,
- Тірі өлік ұйықтап жатыр, Ақбөпе жоқ,
Күндегі қырылғырлар қайда, ойбай!..

Барлығы өре тұрды айғай салып,
Аттанды аты барлар қаруланып.
Жырынды көпті көрген сақа ұрылар,
Тыңдайды жеке шығып жата қалып.

Оншама дүбірлері көп кісі емес,
Таяуда кетіп барад, шумақталып.
Мен кеттім, ал соңымнан қалмаңдар деп,
Алдымен Аужан шықты сойыл алып.

Жылқы алған он жігіттен балуан Аужан,
Білмейтін сескенуді қорқып жаудан.
Кәрібайдың ерік берген еркесі бұл,
Үнемі қалдырмайтын дау мен шардан.

Кәрібайдың поштабайы Тайшық мерген,
Ат ұстап бала жастан қасына ерген,
Қолынан тастамайды қосауызды,
Шүріппелі қара мылтық Иван берген.
Қуғынға ыза болып шықты Кәрібай,
Ат ұста, жылқыға шап, ұмтыл тынбай.
Қосылып қуғыншының тобыменен,
Ауылдан ере шықты ит те қалмай.

- Жасаған, кісі өлімнен сақтай көр деп,
Қатындар шашын жайып қадды талай.
Ақбөпе құтылса екен қолға түспей,
-Деп қана Балжан тілейд үн шығармай...

XIII

Ақ аяң айналдыра құлаш жайып,
Жөнелді, түп пердесі сырғып тайып,
Көтеріп көк жағадан күн өз туын,
Дүниені нұрыменен жаңа сайып.

Шашырап дөңгеленіп күн сәулесі,
Тілінді көк аспанның көлеңкесі.
Ұялған қылығынан жас сұлудай,
Құбылды бәйшешектер шығып есі.

Бетке ұстап ақ шашақты жасыл жібек,
Ауысып кейде қызыл нұрға тілек.
Көкайыл долылардың беті құсап,
Жусандар шайқалады өзі бөлек.

Жүрерде кісі салып, Бектас берді,
Мінгізген Ақбөпеге Мамакерді,
Келеді Әмірханмен жанай шауып,
Жібер деп Ақтарлан ат сүзед жерді.

Жақындап жігіттерге, Шолақсайға,
Қуғынды жетіп қалған сонда көрді.
Айқасып айдалада құмар тарқап,
Сынайтын кезек келді ер мен ерді.

Әмірхан таяу келіп: - Ал Ақбөпе,
Жалт қарайд- не дейсіз?-деп өмірге ерке.
Тізгінді босатыңдар, топқа тез жет,
Болмаңдар бізге бөгет құр бекерге.

Амал жоқ, Ақбөпе айтты: -Тіл алайын,
Әйтпесе айқасуға мен де дайын.
Құдитып Құдиярды сұлатар ем,
Қалдырмай бір ұрғаннан неғылайын.

Жеткенше жігіттерге топқа кірме,
Күтіңдер, шеттеп тиіп, бірме-бірге,
Сақ бол деп Әмірханға бірнеше айтып,
Ақбөпе қамшы салды Мамакерге.

Әмірхан тосқауылдап күтіп қалды,
Қасына Қожақ пенен Айтбайды алды.
Аттарын іркіп ұстап аса қыспай,
Тозаңға соңындағы көзін салды.

Келеді үздік-үздік, топ-топ болып,
Адырдан аңдап түсіп дала толып.
Алдынан қалың қолдың жеке-дара,
Аңыратып Аужан жетті інін жұлып.

Астында киік тану Тышқан сұр ат,
Долданып шапқан сайын құтырынад,
Қоймаймын жер түбіне кетсеңдер де,
Айқас деп жігіт болсаң айқай салад.

Айқасты ап дегеннен қожақ барып
Құштырды аттың жалын бірақ –ақ салып.
Алыспай, кезек ұрып өтіп кетті,
Көлденең кесе шауып Айтбай барып.

Ағызып Ақтарланға қамшы сала,
Қырандай тура шүйді алдын – ала,
Тістеніп Аужан ұрды, қақты Әміржан,
Алып қол дарытпады өз маңына.

Түйіліп қарсы шапты қайта оралып,
Орайын осы ма деп кетті салып.
Атының мойнын құша барып түсті,
Жөнелді Тышқансұрды іліп алып.

Азар деп Қожақ батыр есін жиды,
Өйткенмен ұмытпастай алды сыйды.
Сүйткенше ұмар-жұмар тобы жетті,
Сардала қан сағынып шертті күйді.

Қапелім Әмірхандар қаша ұрысып,
Талайы қан боянып аттан түсіп.
Қара жер сық баурын бір қыздырды,
Құмардың қиянатқа қанын ішіп.

Қос атпен Қожақ кетті ілгері ұрып,
Жетекте Тышқансұр ат, желдей есіп,
Қаптады қара тозаң көкті,
Ұйлығып үйіріліп бұлттай көшіп.

Айтбайды ортаға алды көбі жетіп;
Әмірхан құлатып жүр ағып өтіп!
Қос тиіп қабатынан ұрған сойыл,
Біз кезде Айтбай түсті әлі кетіп.

Күрмеді тозаң басып күннің көзі,
Айғай ән қосқандай жердің жүзі.
Айтбайды қиып тастап кете алмастан,
Әмірхан қырғын қылды жалғыз өзі.

Тозаңның арасынан ажал бұғып,
Қолыма тиесің деп қайсың шығып.
Қыздырып жұрттың қанын одан жаман:
Намыс пен ашуына қояд сұғып...

Қосылды Ақбөпелер топқа барып,
Соңынан Қожақ барды басын жарып.
Жүріңдер, Әмірханды қамап алды,
Айқасты көбіменен жалғыз дарып.

Лап қойды сайда тұрған жігіттері,
Тозаңнан өрт жанғандай шапқан жері,
Алдымен Ақбөпенің өзі кетті,
Әйелдің болады екен мұндай ері.

Арасын жая шапты алыс алып,
«Жауқас» деп бара жатыр, айқай салып,
Үрпиіп жау үрейі жаңа кетті,
Көп қолды қарсы ұмтылған көріп қалып.

Арасы екі топтың көз ұшым жер,
Құлады Әмірханға айқасқан ер,
Құтылып қашса мана кетер еді,
Жауынан жасытпады қайрат, жігер.

Ақтарлан қызып алды көбік шашып,
Аяғын жер тескендей нықтап басып.
Орғиды таста ойнаған ақбөкендей,
Жібер деп, басын шайқап, аузын ашып.

Отыздай адамменен Кәрібай жетті,
Айқайдан айдаланың есі кетті.
«Мен-Кәрібай, қаныңды ішем, Әмірхан» деп,
Айқасып ақ сойылмен салып өтті.

«Қап, бәлем, қанға жерік, зұлым Кәрібай,
Қоймаушы ед сен дегенде, ел жыламай.
Әкеңе көрді жатқан жіберейін,
Ағылған Ақтарланды соған қарай».

Желкеден бір-ақ ұрды, сеспей қатты,
Өзі ұрттап жерік қанын барып жатты.
Кез келіп жалт бергенше жалғыз аяқ,
Ақтарлан арам қатқыр омақатты.

Әмірхан аман қалды, жығылды асып,
Сойылын жылдам алды жанталасып.
Ұшып тұрды жануар жығылса да,
Жіліншігі үзіліп, қалыпты асып.

«Ойбай өлді, бауырым үзілді» деп,
Кәрібайдың бәрі ұйлықты үстін басып.
Ықылық атып, қара қан құсып жатыр,
Үзіліпті жұлыны, аузын ашып.

Әмірханды ортаға тағы да алды,
Дарытпай жалғыз, жаяу ұрыс салды.
Тобына сыпыра сермеп болмаған соң,
Тайшық сұм қосауызбен басып қалды.

Емшегінің үстінен тесіп өтті,
Қан жалап ажал оғы жерге жетті.
Және тартты қалғанын сол жақтағы,
О да тиді шекесін жырып кетті.
Үстінен нұрлы жүздің саулады қан,
Мұздады тұла бойы қиналды жан.
Серпілді бірі батпай дұшпандары,
Секілді жер күңіреніп, көк жылаған.

Сүйеніп сойылына тұрып қалды,
Жосадай жосыған қан алдын алды,
Жап-жаңа жарық күндей жас боздақты,
Табанда тағдыр мұндай күйге салды.

Қаранып әлеміне қоштасты ол,
Қалған жоқ ізденетін басқа да жол.
Қол үзер өмірменен сертін айтты,
Күңірену, аз-ақ минут қалғаны сол.

- Дариға, денем дал-дал, құр тілім сау,
Өткізді, өңменімнен өшіккен жау.
Мүлде жоқ, ай мен жұлдыз, күн де сөнді
Ажалды серік қылып қалдым жаяу.

Сөнбейтін күшті едің ғой, ей, махаббат!
Жанды бер жарың үшін тауып рақат.
Қойнында жас тәнімді өзің сақта,
Қара жер, қаныма той енді рұқсат.

Жер ана, бар тілегім әлі сенде,
Айтатын келешекке арман менде.
Неғылсын аспан естіп, жұмысы жоқ,
Тарихты сенен сұрар өлген пенде.

Даусымды естірт алыс желге аманат,
Балаңды ұмыттырма, елге аманат.
Кім білед, меңің жаным тыныш жатпас,
Моладан ұшар бір күн бітіп қанат.

Сол күнде, еркін бақыт, еркін тендік,
Сол күнде жолың болар, ей, махаббат,
Сол күнде дұшпанымнан кегімді алу,
Сол күнгі ұл мен қызға тағы аманат!..

Жығылды алып дене жерге барып,
Көкмайса гүлдер тұрған даярланып,
Ей, жас тән, бізден де сен кетесің-ау,
Дегендей иілісіп ортаға алып.

Тағы да, - ей, Ақбөпе, келші бері,
Басылсын көңілімнің барлық шері,
Аққудай Әмірханның Ақбөпесі,
Сүртші бір, көзім жапты, бетім тері.

Тер емес, ол жып-жылы адам қаны,
Шыбынымдап, құлады аттан Ақбөпе әні,
Күңіренді жолдастары жаңа жетті,
Зарлатты, үн қосты ерлер сардаланы.

Ақбөпе қанды тәнді құлай құшты,
Қуарды, екі көздің жанары өшті.
Құлатты тұңғиықтың биік жары,
Әл бітті, ажал арбап барлық күшті.

Көзінің қанды жасы сел боп ақты,
Төгіліп Әмірханның бетін жапты.
Қан басқан кірпігінен көзін ашып,
Әмірхан, - Ақбөпем... деп тыныстапты.

Ақбөпе Әмірханның қолын алды,
Көтеріп өз мойнына әкеп салды.
- Тағы да бір сүйейін... әлі жетпей,
Орнына қайта түсті, қайта талды.

Ақбөпе, мен дем алам, сен дем алма,
Азапқа өзінді-өзің енді салма.
Ұмытпа, өмір бойы, жырла мені,
Қайғырма, қайратқа мін, қажып-талма.

Ағылтып Арқаға жай, сал әнімді,
Тірі де... әлі өлген жоқ айт жанымды.
Сөнбейтін өмір-бақи махаббаттың,
Айт, - менің отыменен жанғанымды...

Тайшықтың, атқан оғын ат өзіне,
Деді де қайта толды нұр жүзіне.
От сөнді, қан тоқтады, тамыр тынды,
Құйылды қанды жастар жұт көзіне.

Ақбөпе тұрды ерленіп орынынан,
Жігіттер, сыйла өлікті қайрат қылған.
Майданға мен аттанам, кел еріңдер.
Топта ма, Тайшық қайда сонау тұрған.

Кегі мен Әмірханның құнын алам,
Қарғысты қанмен атам, қанмен ұрған.
Арманнан шығатұғын кезім осы,
Жігіттер, Мамакерді әкел маған.

Күзетке үш-ақ кісі тәнге қалды,
Өң бұзып жауға бетін сайлап алды.
Көзінен мөлт-мөлт етіп жас ағызып,
Ақтарлан күзетінде бірге қалды.

Кәрібайдың өлігін ап, елге қарай,
Қамданып жатыр еді жаулар солай.
Айқайлап алпыс жігіт ат қойғанда,
Қорқағы елге қашты жан сауғалай.

Гүлдерін сай-саланың тозаң басты,
Айрылып ұясынан құстар састы,
Тобына түре тиіп топырлатты,
Талайы бас сауғалап жанталасты.

Жөнелді Тайшық қашып үрейі қалмай,

Ақбөпе қыр соңына түсті талмай.
Сойылмен жеткен бойды екі салды,
Тоқтаусыз үсті-үстіне қолын алмай.

Атынан сүйретіліп түсті барып,
Кетіпті тиген сойыл басын жарып.
Ақбөпе түсе сала тағы да ұрды,
Достары жеделдетті ортаға алып.

Қойнынан сар мойынды кездікті алды,
Тоқта, деп кейбіреулер түсе қалды,
Қан емес, мұның аты кек алу деп,
Алмасын қақ жүректен барып салды.

От болып екі көзі кетті жанып,
Қайратқа қайрат қосып, түр тұтанып,

Жалма-жан жаудың қанын жұтты топырақ
Сусыны ішкен сайын шала қанып.

- Әмірхан, тағы талай кегіңді алам,
Ұйықтай бер тыныштталып, болмай алаң,
Жүрегім сеніменен бірге болсын,
Тынысым шаршағанда сенің молаң!

Ақбөпе әнмен бірге жасын төгіп,
Қайғыны кекке берді қайратқа егіп,
Теңдік пен махаббатты жырлай, жылай,
Қапасын қара күннің өтті сөгіп...

---

*Нәркес - әдемі көз
**Анкуба - шараптың аты
*Марту - бұл жерде есенгіреп жату мағынасында.
* Мәлағам - ұрыс, жанжал мағынасында.
* Соқыр - Керейдің бір руының аты.